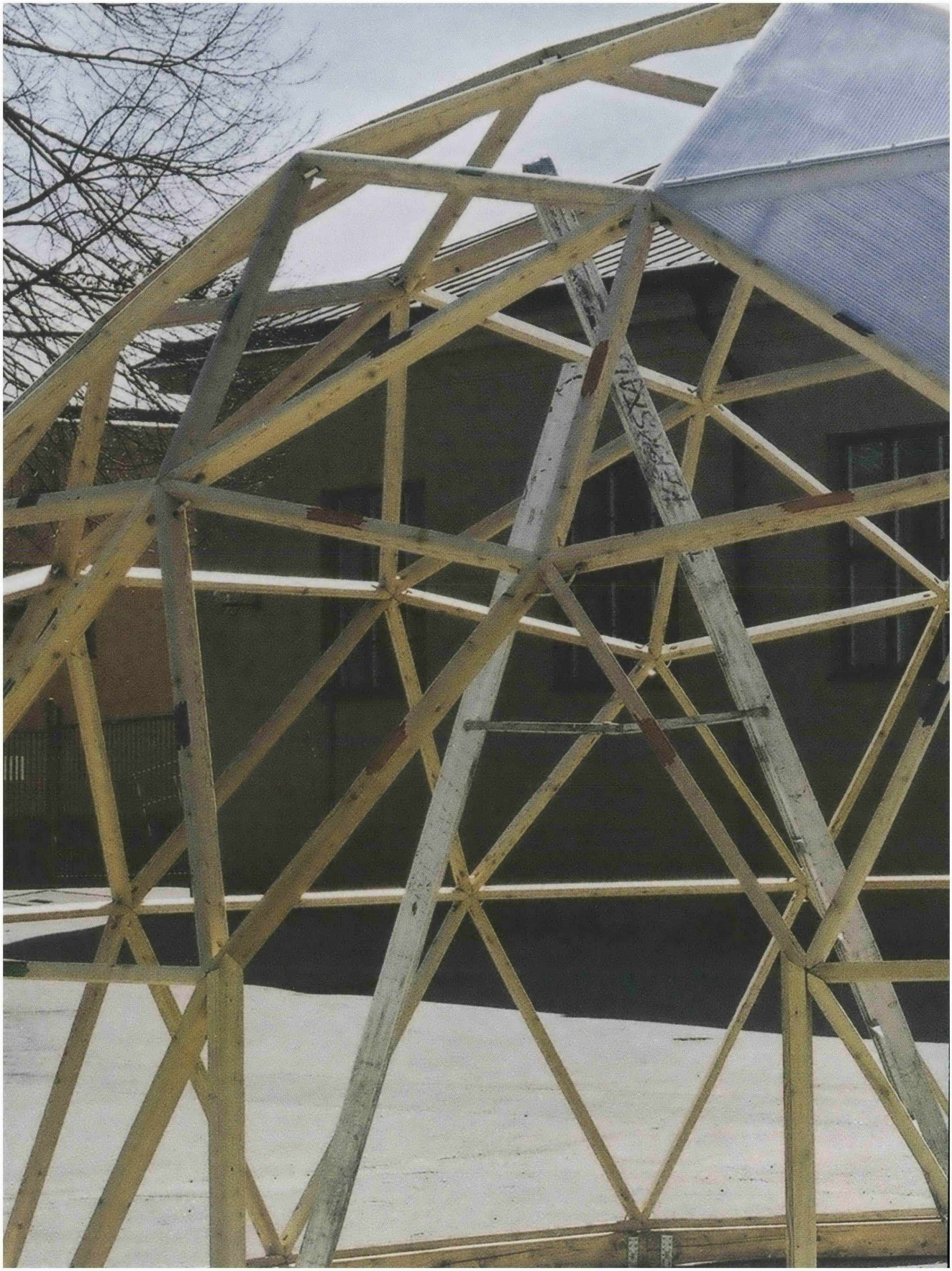

ERIK HOFRÉN

Den museala kompassen eller konsten att välja medium

I sin studie över Ivar Lo-Johansson, *Orden i vår tjänst*, skriver Mauritz Edström att nästan hela Ivar Lo-Johanssons författarskap skulle kunna läsas som ett verk av en stor reporter. Ivar Lo-Johansson, liksom Mauritz Edström, var lysande samhällsskildrare, rapportörer om yttre och inre verkligheter.

Att vara journalist kan betyda att arbeta med, i och för ett massmedium. Men det kan också innebära att man har ett ärende, "vill verka kraftigt för en sak" och söker uttrycksmedel och lämpligt medium, menar Mauritz Edström.

Fråga om ärende och fråga om medium sätts sålunda i centrum när det gäller att ta ut rätt kurs i det dokumentära landskapet.

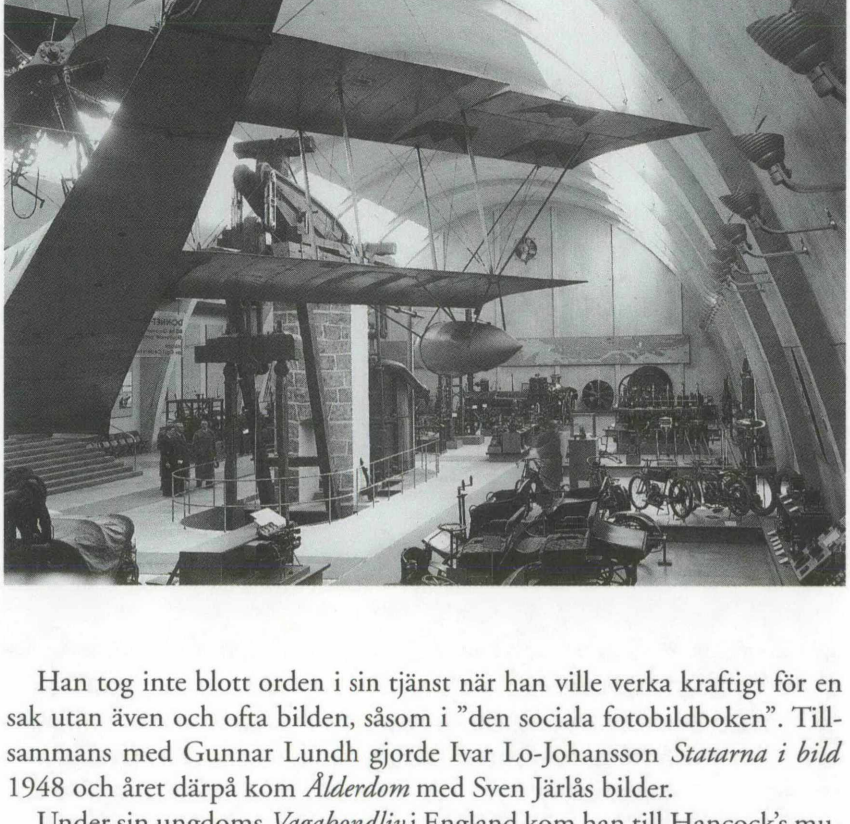
"Det är alltså hederligt att så kortfattat och grundligt det går försöka dokumentera den närvarande tiden. – En framställning av ens egen tid blir naturligt nog alltid skrymmande, emedan man saknar överblicken så länge man står mitt uppe i sin tid. Men det blir den sannaste och mest levande bild som står att få."

Dessa ord står i Ivar Lo-Johanssons tjänst när han 1930 med *Mina städers ansikten* avslutar sina reseböcker från Europa (*Dagbok från 20-talet*).

"Jag hade efter en stor plan tänkt nyskapa reseskildringen, ville göra en social konstart av den, skriva en bok om arbetarna i varje land på jorden ..."

Beslutsamheten att ge sitt författarskap ett socialt uppdrag blev Ivar Lo-Johanssons livslånga, centrala ställningstagande.

Ett växthus byggs på Tekniska museets gård.
FOTO NISSE CRONESTRAND, TM

Maskinhallen i Tekniska museet 1941.
FOTO S SKÖLDBERG, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

Han tog inte blott orden i sin tjänst när han ville verka kraftigt för en sak utan även och ofta bilden, såsom i "den sociala fotobildboken". Tillsammans med Gunnar Lundh gjorde Ivar Lo-Johansson *Statarna i bild* 1948 och året därpå kom *Ålderdom* med Sven Järlås bilder.

Under sin ungdoms *Vagabondliv* i England kom han till Hancock's museum i Newcastle, egentligen för att med museet som ställföreträdande medium skildra människorna i kolets våld. Men han hann också konstatera hur ett resande imperium kunde avspeglas i ett litet museum: "Med sin fluga på samlande av allehanda ting från gångna tider hade engelsmännen förvandlat också detta obetydliga landsortsmuseum till en verklig gruva av gamla och unika föremål. Man hittade mynt från medeltiden och mockasiner från salig rödskinnets Nordamerika, mumier från egyptiska kungagravar och träskulpturer från det högförnäma Kina. Där funnos fåglar från tropikerna och isbjörnar från Novaja Semlja."

Att söka uppgiften

Inspirerad, inte minst av Ivar Lo-Johansson, har jag under egna vandringsår i det svenska museilandskapet försökt pröva olika möjligheter att göra en social konstart av museiarbetet. Gärna ville jag se det offentliga museet som en fast dokumentärredaktion med kunniga redaktörer och skärpta

rapportörer i det dokumentära landskapet, vilket inte nödvändigtvis innebär det virtuella museet.

Museets framtid ligger förborgat i det medvetna uppdraget, att verka kraftigt för en sak, att vara demokratins museum, liksom i att utveckla den kritiska förmågan att välja medium. Det är således hög tid att tänka efter vad gäller framtiden.

I *Nordisk Museologi* tecknar Per-Uno Ågren en mörk bild av museisamhällets aktuella dagsläge. Han menar att: "Långsiktiga åtaganden som är den oundgängliga basen för kontinuiteten hos minnessamlande och minnesvårdande institutioner är omöjliga ... Detta är både förödande och förödmjukande för institutioner som anse att själva livsnerven är det uthålliga arbetet för att bygga upp och tillhandahålla en minnesskatt."

Kritiken är skarp därför att den vill fästa uppmärksamheten på en överhängande risk; att det offentliga, hållbara museet avlöses av det mer ryckvisa, tillfälliga och därigenom underminerar museets uppdrag, att utan avbrott så hederligt och grundligt det går dokumentera den närvarande tiden och dess brukare. Att dokumentera den närvarande tiden är i min egen provisoriska definition att röra sig fritt i rummet; och dokumentet, inte sällan ett ting, kan sägas vara en hållplats i tiden. Men vad händer om alltför många hållplatser dras in? Med samhällets självkännedom, liksom med individens? Den mentala kartan blir diffus.

Även om orosmolnen tornar upp sig vid horisonten så finns det åtskilliga ljusglimtar på museihimlen. Samdok, som är de kulturhistoriska museernas samarbetsorganisation för utforskning av det samtida Sverige, är knappast någon ljusglimt utan snarare en utomordentlig strålkastare som lyser upp det dokumentära landskapet. I Samdoks aktuella och angelägna projekt *Svåra saker: Ting och berättelser som upprör och berör* ingår en mobil fältstation som med stor respekt gestaltats av Riksutställningar. I fältstationen samlas och visas svåra saker och farliga föremål från museer

Riksutställningars fältstation i Norrköpings industrilandskap år 2000.
FOTO MATS BRUNANDER

och privatpersoner och på sin väg genom landet ställer den frågor om vad vårt samhälle väljer att minnas, berätta och bevara, sammanfattar Eva Silvén i en seminarierapport. Och ställer viktiga frågor: "Har museerna blivit monument över framgång och framsteg, det lyckade, välordnade och välanpassade? Vad har hänt med föremål som förknippas med det avvikande, tabubelagda och otäcka, med övermakt, intolerans och rasism? Vad händer med berättelserna som gör oskyldiga vardagsprylar till vapen i en strid om makt och underordning – eller till minnen av det som inte får hända?"

Att möta uppdraget

Det svenska museilandskapet har brukats och vuxit under 100 år utan större åthävor eller inre konvulsioner. Och omarronderingar har varit relativt få. Den museala konstruktionen att se sin omvärld som Konst och Natur, Teknik och Kultur har likaså varit anmärkningsvärt långlivad. Men dagens situation är, som tidigare nämnts, långt ifrån okontroversiell. Den är märkligt motsägelsefull. Det är dock inte museet som arbetsform, ej heller som medium som på fullt allvar sätts ifråga. Tvärtom, det har nog aldrig tidigare varit så populärt att på frivillig väg starta nya museer. Den store engelske museikännaren Kenneth Hudson skrev 1980: "Museums are a growth industry; there seems to be no way of stopping them."

I vårt eget museilandskap har det också under de senaste tjugo åren tagits upp åtskilliga nyodlingar. De många hundra, ideella arbetslivsmuseerna i all synnerhet är generösa dokument över skilda skeden och skeenden i det svenska folkhemmet.

Trots flera ambitiösa försök såsom museiutredningens *Minne och bildning* eller betänkandet *Frågor till det industriella samhället* har staten allvarliga bekymmer med att ange en kompassriktning i det offentliga museilandskapet. Orsakssammanhangen är komplexa. Museisamhällets egen, bristande självkritik är givet en orsak. En annan synes vara omvärldens märkliga oförmåga att vilja se museet som modern folkbildning och som ett både effektivt och viktigt verktyg i arbetet för de mänskliga rättigheterna, yttrandefriheten inte minst. Museet kan tala många språk, men har likväl svårt med att göra sig förstått och behövt.

Det tål att upprepas – det är hög tid för såväl uppdragsgivare som uppdragstagare att tänka över det offentliga museets framtid utifrån treklangen uppdrag, budskap och medium. Ivar Lo-Johansson var synnerligen mediemedveten, en mästare i medieformulering enligt Mauritz Edström, men knappast i Marshall McLuhans mening, *The medium is the massage*. Den norske samhällsforskaren Anders Johansen för i *Nordisk Museologi* en vital

"Museums are a growth industry; there seems to be no way of stopping them." (Kenneth Hudson)
FOTO TEKNISKA MUSEETS ARKIV

diskussion om museet i dagens mediesituation med utgångspunkt i barns och ungdomars vardagsliv.

Museet är ett medium, ett medel för att lagra, organisera och presentera information på samma sätt som televisionen och tidningen är det, eller boken, filmen, måleriet, teatern. Museet är ett medium bland andra, menar Anders Johansen och betonar vikten av att vi inser att det aldrig förekommer isolerat, opåverkat av andra: "I hvert samfund, og i hver periode, har vi å gjöre med en ganske sammensatt medieformasjon. Hvordan det enkelte medium fungerer, avhenger langt på vei av hvilken plass det har i denna formasjonen."

I min drömda dokumentärredaktion skulle dock filmen tillförsäkras en nyckelroll. I sin kunniga översikt av dokumentärfilmen som kunskapskälla skriver Örjan Hamrin att inget dokument kan återge verkligheten tydligare än den rörliga bilden och nämner de i detta sammanhang viktiga

Bilder ur Tekniska museets dokumentärfilm om Rörstrands porslinsfabrik 1926.
FOTO TEKNISKA MUSEETS ARKIV

exemplen Västerbottens museum och Sune Jonssons dokumentärfilmer, liksom Rainer Hartlebs svit om barnen i Jordbro som han under en tjugoårsperiod följde genom livet: "Han filmar det första skolåret, träffar dem som tonåringar och slutligen som vuxna. Denna filmsvit sätter människan i tiden, i samhället."

Att variera ett tema

Museet är ett medium vid sidan av andra, det är förvisso sant. Men samtidigt är det ett medium med inneboende möjligheter att kombinera alla, ja likt en orgel kunna variera ett tema i nästan all oändlighet. Så sett kan man kanske ana både museets potential och dess komplexitet, dess dubbelhet, att dokumentera för framtiden och kommunicera i samtiden. Bland språkets olika tidsformer skulle dock de flesta nog vilja identifiera museet med pluskvamperfektum, det vill säga fullbordad handling i förfluten tid, och färre med futurum, ofullbordad handling i tillkommande tid. Det är just i sambandet som museets egenart står att finna. Men bör alla museer vara processmuseer med varaktighet över tiden? Om så bleve vore det förödande för dynamiken i det dokumentära landskapet.

Arbetslivsmuseerna exempelvis, liksom Ekomuseerna, har öppnat nya dörrar mot tidigare okända rum. Vad det nu främst gäller är det offentliga,

samhällsfinansierade museet, dess hållbarhet att kunna dokumentera över tiden, dess uthållighet att verka kraftigt för en sak, dess förmåga att välja medium och uttrycksmedel, dess vilja att berätta om inre och yttre verkligheter. Det sagda har naturligtvis bäring på museets alltför slutna kunskapskultur. Det är positivt med det stora intresse som universitetsforskningen nu visar museet som idé och fenomen – och negativt att museets egen inre forskning inte tillåts att växa, vilket innebär att man lätt hamnar på grund. Kompassen visar felaktig kurs.

Det är universitetens uppgift att vara, och utbilda skickliga och kritiska, verktygsmakare. Det är museernas hedersamma uppdrag att med varsamma händer hantera dessa verktyg i sitt arbete med tingen och deras berättelser om sorg och saknad, om glädje och tillfredsställelse. Men det är i dialogen som museerna, i sitt sökande efter en framtid, finner dem.

Det tål att upprepas; internationellt och historiskt sett var museerna länge de enda systematiska forskningsinstitutionerna ur vilka universitetsforskningen så småningom växte fram – ett sammanhang alltför förbisett av såväl museerna som universiteten. Rätt kurs enligt min mening är att återknyta detta samband genom att museerna och universiteten nu inrättar gemensamma professurer.

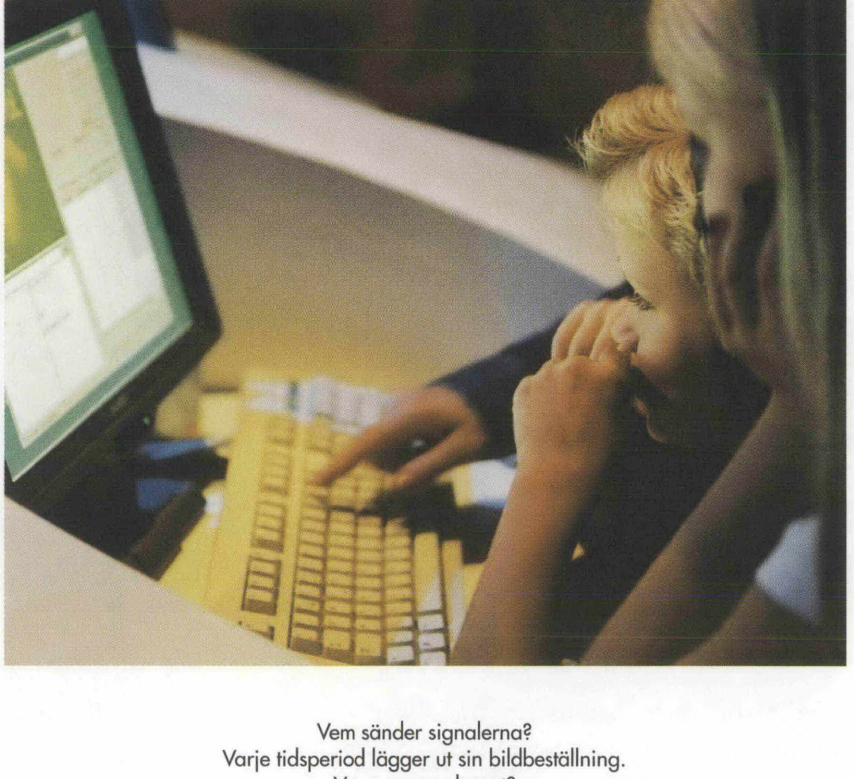

FOTO TRULS NORD, TM

Vem sänder signalerna?
Varje tidsperiod lägger ut sin bildbeställning.
Vem ger uppdraget?
Indignationen?
Det goda uppsåtet?
Fördomen? Konventionen?
Något i tiden anger riktningen,
fotograferna tyder signalerna.
Men vi betraktare har sista ordet.
När den tid när bilden tillkom är borta,
måste du själv skapa sammanhanget.
Det är du som tillför ett förflutet
och ett tillkommande.

Åke Olsson

Slutligen, en för denna artikel kanske särskilt angelägen fråga. Var befinner sig Tekniska museet i det dokumentära landskapet? Med vilka medier och uttrycksmedel vill museet söka verka kraftigt för sin sak, tekniken och samhällsutvecklingen. Kenneth Hudson, som citerats i det föregående och som också var internationell pionjär inom industriarkeologin, ägnade just de tekniska museerna en betydande uppmärksamhet. Det var inte minst dessa han avsåg när har 1992 föreläste vid Umeå universitet över temat *Why every museum is really a museum of social history*: "A friend of mine is

the director of a large national museum of science and technology. For two years or more he has been trying to decide what his museum is for, what is its main purpose. Broadly speaking, museums such as his fall into two groups. The earlier ones – the Deutsches Museum in Munich, the Technisches Museum in Vienna, the Science Museum in London and so on – are what one might call pure technology, all machines, processes and engineers, but no social context. The later examples – Rüsselheim, Essen, Wuppertal and now Mannheim – bring technical history and social history together, in order to show how one has influenced the other."

Enligt min mening rör sig Tekniska museet i gränslandet; kompassnålen darrar. Men vad som är så fängslande är museets utvecklingspotential. Det kan bruka konstmuseets estetik, naturmuseets ekologiska perspektiv och kulturmuseets samhälleliga.

Tekniska museet borde utvecklas till ett nytt experimentalfält i det svenska museilandskapet med ett särskilt stort och nationellt ansvar för god populärvetenskap. Därvid förefaller det vara naturligt att Tekniska museet går i spetsen tillsammans med Kungliga Tekniska Högskolan.

REFERENSER

Edström, Mauritz, "Orden i vår tjänst", i Friesen, Otto von (red) *Tio reportage som förändrade världen.* Stockholm, 1982

Hamrin, Örjan, "Dokumentärfilmen – en kunskapskälla för 1900-talet", i *Museet som makt och motstånd.* Norrköping, 1996

Hofrén, Erik & Hudson, Kenneth, "Museums are a growth industry", *Nordisk museologi*, 2000:1

Hudson, Kenneth, "Why every museum is really a museum of social history", *Nordisk Museologi*, 2000:1

Johansen, Anders, "Museet i dagens mediesituasjon", *Nordisk Museologi*, 2000:1

Lo-Johansson, Ivar, *Mina städers ansikten.* Stockholm, 1930

–, *Vagabondliv.* Stockholm, 1949

–, *Dagbok från 20-talet.* Lund, 1974

Lo-Johansson, Ivar & Järlås, Sven, *Ålderdom.* Stockholm, 1949

Lo-Johansson, Ivar & Lundh, Gunnar, *Statarna i bild.* Stockholm, 1948

McLuhan, Marshall & Fiore, Quentin, *The medium is the massage : an inventory of effects.* New York, 1967

Museiutredningen, *Minne och bildning: museernas uppdrag och organisation.* Stockholm: SOU 1994:51, 1994

Olsson, Åke, "Vem sänder signalerna?" i *Arbetets värld: en fotoutställning.* Norrköping: Arbetets museum, 1992

Silvén, Eva & Olsson, Tomas, *Efter det oväntade.* Göteborg: Seminarierapport Göteborgs stadsmuseum, 2000

Utredningen om en statlig satsning på det industrihistoriska kulturarvet, *Frågor till det industriella samhället.* Stockholm: SOU 1999:18, 1999

Ågren, Per-Uno, "Museet – en backspegel mot gryningen?", *Nordisk Museologi*, 2000:1